

(НЕ)ИЗБРИСИВОСТ

СВЕТЕ ТАЈНЕ РУКОПОЛОЖЕЊА:

ЈЕДНА ПРАВОСЛАВНО-РИМОКАТОЛИЧКА ПОЛЕМИКА

Миљан Крстић

Универзитет у Београду

Православни богословски

факултет

miljankrstic95@gmail.com

Апстракт: Рад приказује полемику између православној и римокатоличкој богослова чији је предмет учење о неизбрисивости Тајне рукоположења. Намера рада је да предочи заинтересованом читаоцу аргументе обеју страна везано за питање да ли је благодат која се даје у Тајни рукоположења неизбрисивој карактера. Рад се бави и питањем ауторитета Символичких књига у Православној Цркви, износи се аргументи за и против шврћења да се Свете тајне савршавају ех опере операто и разматра се утицај полемичкој богословља на развој теологије уопште.

Кључне речи: Рукоположење, неизбрисивост Тајне, полемичко богословље, Символичке књиге, Досићејево Исповедање, ех опере операто.

Увод

Тема (не)избрисивости Свете тајне рукоположења у православној теологији представља отворено питање.¹ Православни богослови су се различито опредељивали према учењу да Света тајна рукоположења оставља неизбрисиво благодатно дејство које се од служитеља не може одузети. Ово учење званично исповеда Римокатоличка Црква, која је на Тридентском сабору свој богословски став дефинисала на следећи начин: „Тко каже да се код трију sakramenata, то jest kod krštenja, potvrde i svetog reda, u dušu ne utiskuje pečat, то jest neki duhovni i neizbrisivi znak, te se zbog toga oni ne mogu ponoviti, neka bude kažnjen anatemom”.²

¹ Миодраг Петровић, „Могућност рехабилитације рашчињених клирика,” *Православна мисао: часопис за богословску књижевност и црквено-савалешка питања* XVII, 21 (1974): 8.

² Цитирано према: Ante Mateljan, *Otajstvo susreta* (Split: Crkva u svijetu, 2010), 109.

Будући да Православна Црква нема формулисан општеприхваћени став, одлучили смо се да читалачкој јавности прикажемо једну полемику, која на најбољи начин приказује аргументе *pro et contra* који се тичу учења о неизбрисивости свештенства. Расправа се одиграла почетком XX века, на простору Аустроугарске, када су двојица богослова, православни српски, Јован Вучковић³ и римокатолички хрватски, Јанко Шимрак⁴ сучелили своја размишања о (не)избрисивости свештенства и ова полемика, према нашим скромним сазнањима, представља усамљени случај да богослови две традиције непосредно размењују аргументе о овом питању.⁵ На став Вучковића да Тајна рукоположења није неизбрисива реаговао је Шимрак, аргументујући у прилог става са Тридента. На Шимраков осврт је одговорио Вучковић, износећи додатне аргументе, те се тако полемика завршава јер Шимрак, колико смо упознати, није одговорио на други текст Вучковића.

1. Први текст Јована Вучковића

За полемику Вучковић–Шимрак, најзаслужнији је епископ Силвестер Малевански и то на следећи начин. Јован Вучковић је 1909. го-

³ Јован Вучковић (1855–1931) био је велики црквени и друштвени делатник кога су имали Српска Црква и православни српски народ у XIX и XX веку. У годинама када је вођена полемика о којој је реч, био је на месту ректора Карловачке богословије. Да је био изврсни познавалац богословља показује, између осталог, полемика чији приказ дајемо, у којој је исказао изванредну упућеност, како у изворе, тако и у савремена богословска струјања у разним црквеним срединама (Петар Николић, „Литургијски живот и литургијска теологија у Карловачкој митрополији у XIX веку“ (докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2022), 46.

⁴ Јанко Шимрак (1883–1946) био је римокатолички богослов, активни учесник друштвено-политичког живота и, почев од 1942. године до своје смрти, унијатски бискуп крижевачки. Пошто је био пореклом из Жумберка, некада православне српске средине која је временом примила унију, познавање православног богословља и интересовање за његове савремене токове је разумљиво. О томе видети опширније: „Čak je i ceste gradio 9. kolovoza 1946. – umro grkokatolički novinar, urednik, političar i vladika Janko Šimrak,” *Glas koncila*, 9. kolovoza 2021, <https://www.glas-koncila.hr/cak-je-i-ceste-gradio-9-kolovoza-1946-umro-grkokatolicki-novinar-urednik-politicar-i-vladika-janko-simrak/>; Војин Дабић, *Војна крајина Карловачки генерали (1530-1746)* (Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, 2000), 283.

⁵ Учење о (не)избрисивости благодати није било јасно изражено у богословској књижевности нити је било православно-римокатоличке полемике у вези са тим питањем, о чему сведочи Душан Јакшић наводећи ауторитативне полемичке руске и српске богослове који не говоре „... ни ријечи о тој најважнијој догматичкој разлици [подвлачење наше, М.К.]“ (Душан Јакшић, „Православно учење о изгладљивости тајне свећенства у руској и српској богословској књижевности,” *Хришћански Весник* XVIII, 1 (1901): 25–26).

дине, поводом смрти овог „великог догматичара православне цркве”, написао текст под насловом „Изгладивост благодати (једна догматичка биљешка)”.⁶ Повод за писање текста, било је једно место из уџбеника почившег епископа Силвестра „Опит православног догматског богословља”, за које Вучковић каже да га је „бацило било у непријатну недоумицу”.⁷ Реч је о 5. тачки општег извода учења о Тајни свештенства из четвртог тома Догматике: „Благодат, која се предаје оном који се рукополаже кроз Рукоположење, признавана је посебном и различитом у односу на благодат, која је дата на Крштењу, због тога што је она присаједињавала рукополаганим лицима, који примају ту благодат, посебно право и преимућство да буду разделитељи благодатних дарова Божијих. Међутим, заједно са тим, она је била признавана, на исти начин, непроменљивом и неизгладивом [подвлачење наше, М.К.], баш као и благодат, која се предаје на Крштењу, због чега се није дозвољавало понављање⁸ Рукоположења, управо онако, као и Крштење”.⁹

Вучковић је наведена тврђења из првог издања Силвестерове Догматике издате 1889. године, прочитао 1893. године и убрзо након тога је покушао да од аутора добије појашњење његових становишта. То је учинио преко Душана Јакшића, који се тих година налазио на школовању у Русији.¹⁰ Јакшићев одговор је био сажет и гласио је да је то место ушло у уџбеник „пометњом и њеком погрешком”.¹¹ Након овога, уследило је друго издање Силвестерове Догматике 1897. године где је спорно место остало

⁶ Јован Вучковић, „Изгладивост благодати (једна догматичка биљешка),” *Бојословски гласник* 8, књ. 15, 5 (1909): 321–336.

⁷ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 321.

⁸ Тајну рукоположења једно лице не може примити два пута у животу, што је општи став православних богослова, те према томе „правилно обављена хиротонија не може се никада више поновити, као што се ни тајне крштења и миропомазања не понављају” (Лазар Мирковић, *Православна литургија или наука о бојослужењу Православне Источне Цркве дружи, посебни део*, Београд, 1926, 110).

⁹ Малевански изводи закључак идентичан Тридентском сабору, да Тајна рукоположења не сме да се понавља, јер оставља неизбрисиво дејство на рукоположеног. О томе видети: Силвестр Малеванский, *Опыт православнаго догматическаго Бојословия* 4 (Кијев, 1897), 384.

¹⁰ Владислав Пузовић, *Руски џушеви српског бојословља. Школовање Срба на руским духовним академијама 1849-1917* (Београд: Институт за теолошка истраживања Православног богословског факултета Универзитета у Београду, ЈП Службени гласник, 2017), 369–370.

¹¹ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 323. Од Јакшића имамо следећи извештај о одговору Малеванског: „То нам је дало повода да се писмено обратимо преосвећеном писцу, и да га упитамо, да ли доиста под ријечју „неизгладиви” разумијете то што и римокатоличка црква. На то смо добили одговор (због болести очију преосв. Силвестра) кроз професора кијевске духовне Академије протопрезвитера г. Королькова овај: „Преосвештени Силвестер радо исповеда, што тај термин „неизгладиви” није сасвим тачно од њега употребљен, и што под тим термином он не разуме то, што разумеју римокатолици. Писмо од 10. марта 1900” (Јакшић, „Православно учење,” 26).

неизмењено. Овакав развој догађаја Вучковићу је био чудан, али је до њега стигао још један примерак другог издања, с накнадно прилепљеним листом, где се налазила допуна која је променила смисао спорног места, јер је доносила став да је неизмењивост и неизгладивост благодати Свештенства условљена њеним непрестаним разгоревањем и општењем с Црквом „као и благодат која се даје у Крштењу”.¹² Вучковић се овом допуном задовољио и држао да је Силвестер изменио своје претходно тврђење.¹³

Вучковић износи мноштво похвала на рачун богословског рада епископа Малеванског,¹⁴ али бива изненађен што је до спорног тврђења уопште дошло.¹⁵ Овакав став Вучковић среће први пут у неком православном уџбенику, те због тога покушава да пронађе изворе који су Силвестера упутили на то да се изјасни у корист православности учења о неизгладивости. Вучковић је анализирао цело поглавље о свештенству из Догматике и понудио је аргументе који су усмерени против става да је рукоположење неизгладивог карактера.¹⁶

1. 1. Да ли губитак благодати представља губитак Тајне?

На самом почетку аргументације, Вучковић износи став да „благодат добивена у рукоположењу не оставља лице које ју је добило, догод је оно у заједници са црквом и док оно добивену благодат у себи подгријева, другим ријечима, благодат та у извјесним приликама може и угасити се.”¹⁷ Он такође наводи и да у уџбеницима догматике није наишао на јасно постављено питање о (не)изгладивости Тајне рукоположења, већ је свој став заузео на основу тога да благодат, у начелу, не делује безусловно и неодољиво, јер је Бог човека обдарио слободном вољом.¹⁸

Аргументујући у корист избрисивости, писац наводи 21. канон Трулског сабора који налаже да рашчињено лице не може бити враћено на службу коју је обављало, макар се и савршено покајало.¹⁹ На основу овога Вучковић саопштава: „Ни најпотпуније покајање, као ни најсавршеније исправљање, не могу никада више такво из клира избачено лице оспособити, да силом у св. Тајни свештенства добивене благодати, ма што у цр-

¹² Вучковић, „Изгладивост благодати,” 324–325.

¹³ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 330.

¹⁴ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 322.

¹⁵ „Да ће писац, као што је еп. Силвестар, прогласити нешто учењем црквеним, а да за то нема довољно основа, то ми није никако ишло у главу” (Вучковић, „Изгладивост благодати,” 323).

¹⁶ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 322.

¹⁷ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 325.

¹⁸ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 325–326.

¹⁹ Никодим Милаш, *Правила Православне Цркве с тумачењима књиџа I* (Нови Сад: Наклада књижаре А. Пајевића, 1895), 494.

кви изврши, та околност наводила ме логично на мисао да такво лице те благодати више и нема. А пошто је црква забранила, да му се благодат та икада више даде, не може је оно никада више ни добити, па ни имати."²⁰

Силвестер на основу светописамских цитата (2. Тим. 1, 6; 2. Пт. 1, 2; 2. Пт. 3, 18; 1. Сол. 5, 19) даје оцену да се благодат, у начелу, може угасити и изгубити,²¹ што Вучковић тумачи на следећи начин: „Ако то важи за благодат уопће, онда то мора важити и за посебну благодат, која се у рукоположењу добива. И она се дакле може умножити, али може се и угасити, изгубити, – може је нестати. Није дакле неизгладива."²² Вучковић посебно напомиње да се Силвестер, говорећи о губитку благодати, служи местом из Друге посланице Тимотеју, које казује управо о посебној благодати служења,²³ из чега изводи закључак да благодат може бити одузета.²⁴

1. 2. Који су патристички извори за Силвестерову тврдњу?

Трагајући за објашњењем зашто је и у другом издању Догматике остављена тврдња о неизгладивости, Вучковић наилази на траг код Светог Јована Златоустог, Светог Григорија Богослова и Блаженог Августина, које Силвестер наводи када одговара на питање да ли порочност вршиоца Тајне утиче на њену благодатност. На став Августина да „Богу свагда припада благодат, Богу припада и Тајна, а човеку – једино служење; ако је он добар, он се саглашава са Богом и делује са Богом, а ако је лош, онда кроз њега Бог савршава видљиву форму тајне, а Сам дарује невидљиву благодат,”²⁵ Вучковић се осврће и прати га коментаром: „Али велики тај умник старога западнога православља, који је баш у питању благодати знао занијети се мислима својима и у сфере, у којима га црква није могла свагда пратити, нити служити, он баш рекао бих, завео је епископа Силвестра у «неизгладивост».”²⁶

Малевански је у Догматици навео и исказе двојице источних отаца, па тако Свети Јован Златоусти каже: „Господ, по правилу, делује и кроз недостојне, и благодат Крштења нимало не бива умањена животом свештеника... Ово кажем, да не би неко, строго разматрајући живот свештеника, био искушан расуђивањем о тајнама које он извршује.

²⁰ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 327.

²¹ Малеванский, *Ойъий православноі*, 191.

²² Вучковић, „Изгладивост благодати,” 328.

²³ „Из тога разлога ти напомињем да разгореваш благодатни дар Божији који је у теби кроз полагање руку мојих” (2. Тим. 1, 6).

²⁴ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 328.

²⁵ Малеванский, *Ойъий православноі*, 379.

²⁶ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 331.

Јер, човек ништа од себе не уноси у оно што се приноси, него све то јесте дело силе Божије, и сам Бог освећује вас у Тајнама."²⁷

Такође, код Светог Григорија Богослова наилазимо на следеће речи: „За твоје очишћење, свако је достојан поверења, само да буде он из броја, оних који су примили на себе власт, неосуђених јавно и неотуђених од Цркве [подвлачење наше, М.К.].²⁸ Не суди онима који суде, ти коме је потребно исцељење, не истражуј достојанства, оних који те очишћавају; не буди избирљив, осврћући се на родитеље.²⁹ Ако је један од другог бољи или није, ипак је сваки од њих узвишенији од тебе. Размисли овако: два су прстена – златни и метални, и на оба је урезан један и исти царски лик, и помоћу оба прстена је утиснут печат у воску. По чему је један печат различит од другог? – Ни по чему. Препознај материју на воску, ако си од свих мудрији, кажи, који је отисак металног, а који златног прстена, – и зашто је он истоветан? Јер, иако је материја различита, у урезаном лику нема разлике."³⁰

Разлика између става двојице источних отаца од Августина садржана је у томе што се благодатност Тајне разматра само у контексту „неосуђених јавно и неотуђених од Цркве“. Због тога се Вучковић осврће само на западног оца који признаје валидност Тајни и код оних који су у расколу: „Нема разлога, због којег би онај који не може изгубити крштења, могао изгубити право давати га другима. Јер, једно и друго је тајна; једна и друга даје се човјеку неким освећењем, прва, кад се он крштава, друга – кад се рукополаже."³¹ На ово Вучковић одговара да се ни на основу овог места не може учити о неизгладивости Тајне свештенства и наводи да је Августинова аргументација недоследна, јер Тајну крштења осим презвитера и епископа може извршити и лаик, а Тајну рукоположења не може, те се због тога не може успоставити аналогија између крштења и рукоположења.³²

²⁷ Малеванский, *Ойъиъ православното*, 378.

²⁸ У вези са овим ставом Светог Григорија Богослова навешћемо Вучковићеву тврдњу, који о благодати уопштено наводи: „А и шта ће нам неизгладивост благодати, кад се и оно што се од ње изглади, може опет обновити, а ако се у извјесном случају црквом понављање забранило, онда је сигурно, да тамо није испуњен онај увјет, уз који трајност благодати може постојати, те је она изглађена већ прије, него што је црква то и констатовала [подвлачење наше, М.К.]” (Вучковић, „Изгладивост благодати,” 336).

²⁹ Коментаришући Григоријев став Малевански каже да порочност служитеља „не само да не ослабљује, већ још више потврђује непроменљиви [подвлачење наше, М.К.] значај ове богомдароване власти.” Упореди: 2. Кор. 12, 9.

³⁰ Малеванский, *Ойъиъ православното*, 376.

³¹ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 331.

³² *Ишо*, 332.

1. 3. Да ли је могућа аналогија између Тајне крштења и Тајне рукоположења у погледу неизбрисивости благодати?

За Августиново учење о неизгладивом карактеру Тајне рукоположења кључно је било успостављање паралеле између ове Тајне и Тајне крштења,³³ чија је заједничка особина да их човек може примити само једном у животу. Штавише, будући да је благодат Тајне крштења трајног карактера,³⁴ Блажени Августин исто тврди и за Тајну рукоположења. Међутим, Вучковић се, разликујући деловање Тајни крштења и рукоположења на самог човека, супротставља поменутом становишту наводећи да Тајном крштења учествујемо у Смрти и Васкрсењу Господа, прашта нам се првородни грех и духовно се рађамо, те према томе не може се нико родити, умрети или васкрснути више од једног пута и зато се непоновљивост крштења темељи на печату Тајне који је неприкосновен, чак и онда када верник отпадне од Цркве.³⁵ Поврх свега, Тајна крштења се приликом повратка грешника у Цркву не понавља, већ се присаједињење врши Тајном покајања.³⁶

Разлог који Вучковић износи као препреку да се рашчињени клирик, уколико се покаје, врати на претходну службу лежи у „ужасном оном паду, којим се анђеоску Божји – како се свештеници називају – коначно онеспособио за даљу службу, анђеоску, коју му црква никада више не може и не смије дати. У томе је, рекао бих, прави разлог за недозвољеност понављања св. тајне свештенства.”³⁷ Износећи још једно тврђење као одговор на питање зашто је воспостављање рашчињених немогуће, Вучковић наводи да љубав Божија своје дарове поново нуди сваком покајаном грешнику, али те дарове „не нуди анђелима одметницима и не нуди Јудама!”³⁸

Правећи аналогију између Тајни крштења и рукоположења, Августин о валидности Тајни у расколу каже: „Као што је крштење, тако је и рукоположење остало у њима недирнуто (неприкосновено)”, што Вучковић одбацује следећим речима: „Могло је бити такво мишљење блаж. Августина, али православна црква није то мишљење

³³ *Исто*, 331.

³⁴ Кирило Јерусалимски, *Кашихезе*, прев. Амфилохије Радовић (Манастир Острог, 2009), 33.

³⁵ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 334.

³⁶ „Устројство ове свете Тајне не допушта ниједном човеку да буде двапут крштен – не због држања каквог типика или поретка, већ зато што није могуће да неко буде двапут рођен на исти начин” (Никола Кавасила, *О животоу у Христу*, прев. С. Јакшић, Нови Сад: Беседа, 2009), 150.

³⁷ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 335.

³⁸ *Исто*, 336.

усвојила... Уопће, мени се чини, да је цијело то мјесто код блаж. Августина доста незгодно исказано.³⁹

1. 4. Закључци првог текста Вучковића

На крају првог текста, Вучковић изриче опште тврђење о благодати: „Неизгладимости благодати и нема. Не може је ни бити, док је Бог љубав, која штује дјело своје, па и слободу, коју је човјеку дала. Истина, Он што да, то не одузима.“⁴⁰ Упркос претходном тврђењу да неизгладивости благодати нема, он напослетку даје објашњење зашто је немогуће да се печат Крштења изгуби: „Она «печат нерушила» и «печат неприкосновена», чиме је напријед мотивовано непонављање крштења,⁴¹ не треба нимало да нас буни. То хоће само толико да значи, да је у крштењу благодат Божја неке учине произвела, који се никада више не могу повратити на оно, што је прије крштења било [подвлачење наше, М.К.]. Печат, којим је у душу утиснут опроштај прародитељског гријеха, не може се никада више истрти, печат којим је неко утврђен за сина Божјег, не може се више никада избрисати. Али нпр. печат којим је неко потврђен за члана Христове цркве, може се сломити и може престати бити то, али може се и опет постати.⁴² Пошто је благодат Божја у човјеку извела оно што се никада више не може учинити неучињеним, може човјек послије тога ту благодат од себе ипак одагнати, а да се не мијења оно што се промијенити не може. То је смисао тога печата.“⁴³

³⁹ Исто, 333.

⁴⁰ Исто, 336.

⁴¹ Када је реч о Тајни крштења, Вучковић сматра да је неизгладиви благодатни печат које оно дарује условио непонављање, док у погледу Тајне рукоположења сматра да разлог његовог непонављања лежи у немогућности васпостављања рашчињеног на претходну службу, трудећи се на тај начин да раскине Августинову аналогију између Тајни крштења и рукоположења, то јест да су ове две Тајне непоновљиве, јер је благодат која се предаје кроз њих неизбрисива.

⁴² Печат о којем је реч, према нашем скромном суду, односи се на Тајну миропомазања. Овде запажамо да, за разлику од Тајне крштења, Вучковић имплицитно каже да се „печат Дара Духа Светога“ може сломити. Свети Кирило Јерусалимски у вези са печатом којим се постаје члан Цркве, наводи следеће: „Засадиће вас у Цркву и учинити вас својим војницима, обукавши вас у оружје правде; испунити небеских ствари Новог Завета и дати печат Духа Светога неизбрисив вавек [подвлачење наше, М.К.]” (Свети Кирило Јерусалимски, *Кашихезе*, 34).

⁴³ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 335–336.

2. Осврт Јанка Шимрака

На текст Јована Вучковића реаговао је Јанко Шимрак. На почетку осврта одмах изражава неслагање с тврдњом да се Силвестер одрекао свог догматског тврђења, наводећи: „Ova nauka Silvestrova to je više iznenadila Vučkovića, što je episkop nije htio ni u drugom izdanju korigovati, ali se ipak u velike obradovao, kad je našao jedan primjerak drugog izdanja, kojemu je bio 'na kraju očevidno naknadno prilijepljeni posebni list', na kojemu se prijašnja tvrdnja na naredni način ispravlja... Kad je vidio Vučković, da nema Silvestra na svojoj strani i da ga ne može nikako navući na svoju 'pravu nauku pravoslavne crkve', osvrće se sam u velikoj nuždi za argumentima”⁴⁴

Ове аргументе Шимрак сумира, делећи их у четири групе:

1. *Ex ratione theologica*: у ову групу спадају богословска тврђења да благодат не делује безусловно и неодољиво.

2. *Ex persuasione ecclesiae*: Вучковић сматра да је благодат Тајне свештенства избрисива, наводећи као главну поткрепу свог става 21. канон Трулског сабора.

3. *Ex Sacra Scriptura*: Вучковић је у свом тексту навео четири места из Светога Писма која је протумачио на начин да се благодат може угасити.

4. *Ex traditione*: Када је реч о учењу Светих Отаца, Вучковић полемиче са богословским ставовима Блаженог Августина у вези са (не) изгладивошћу.

2. 1. Шимракови контрааргументи

Аргументима из прве и треће групе који су повезани с питањем благодати у начелу, Шимрак супротставља тврђење да је неопходно разликовати два аспекта Тајне, наводећи да Вучковић под благодаћу не подразумева само „*posvećujuću i specijalnu sakramentalnu milost – gratiam sanctificantem et gratiam specialem sacramentalem*”, већ се она код њега протеже и на „*duhovnu vlast i neizbrisljivi karakter - spiritualis potestas et character*”, те на тај начин под благодаћу Тајне рукоположења сматра и „*sveti red u pasivnom smislu*.”⁴⁵ Такву поставку Шимрак означава као темељ погрешне аргументације: „*Na ovoj baš pogrešci hramlju njegovi dokazi ex ratione theologica i iz Svetog Pisma*.”⁴⁶

⁴⁴ Janko Šimrak, „Bogoslovska kronika,” *Bogoslovska smotra* 1, 3 (1910): 296.

⁴⁵ Šimrak, „Bogoslovska kronika,” 296.

⁴⁶ *Исто*, 297.

Шимрак је у недоумици о правилном тумачењу израза „razgorevanja blagodati” и поставља питање, уколико не постоји разликовање између благодати у активном и пасивном смислу, да ли се благодат сваким грехом гаси, и то неповратно?⁴⁷

Главни део одговора Шимрака представља осврт на тумачење 21. канона Трулског сабора којим се одриче могућност повратка на претходни степен свргнутог служитеља, што Вучковић наводи као доказ да је свештено лице враћено на степен лаика. Осврћући се на то, Шимрак поставља следеће питање: „Odakle i kako može crkva komu zabraniti, da si ovu blagodat, koja je po naravi svojoj jednaka svim ostalim blagodatima, pribavi? Dopusti li pak g. Vučković, da osvećeno lice u sakramentu sv. reda osim posvećujuće milosti dobije ex opere operato sacramenti i duhovnu vlast sa karakterom, pitamo, kako mu je može crkva jednostavno oduzeti i uništiti degradacijom. Per analogiam mogla bi ona onda uništiti i dani sakrament krsta, miropomazanja, pokore itd., jer o svima vrijedi isti razlog.”⁴⁸

Шимрак сматра да је Црква одувек заступала учење о неизгладивости Тајне свештенства, што он доказује примерима односа према Тајнама донатиста и других јеретика и наводи већ цитирани Авустинов одељак од стране Вучковића⁴⁹, у проширеном виду: „Sicut baptismus in iis, ita ordinatio mansit integra (in episcopis schismaticis ad ecclesiam redeuntibus), quia in praecisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est, non in sacramentis, quae, ubicunque sunt, ipsa sunt. Et cum expedire hoc iudicatur ecclesiae, ut praepositi eorum venientes ad catholicam societatem honores suos sibi non administrant, non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta detrahuntur, sed manent super eos.”⁵⁰ Шимрак назначеним поводом наводи само латински текст, а који ми у наставку излажемо у преводу Душана Јакшића: „Већ као што је крштење у њима, тако је и рукоположење остало неповрђено: јер погрјешка бијаше у отпадању, која је исправљена миром јединства, а не у Тајнама, које ма гђе да су, исте су. И ако се сматра, да је корисно цркви то, да њихови предстојатељи, долазећи у католичанску заједницу, тамо не врше своје почасте, ипак им се саме тајне Рукоположења не одузимају, већ остају на њима.”⁵¹

⁴⁷ *Исшо*, 298.

⁴⁸ *Исшо*, 298.

⁴⁹ Вучковић, „Изгладивост благодати,” 333.

⁵⁰ Šimrak, „Vogoslovska kronika,” 298 .

⁵¹ Душан Јакшић, „Учење Римске Цркве о „неизгладљивом карактеру” (character indelebilis) Тајни: Крштења, Миropомазања и Свећенства 1,” *Богословље* 3, 3 (1928): 178–179.

2. 2. Шимракови закључци

У својим закључним разматрањима Шимрак наводи да су, услед неразликовања активног и пасивног аспекта благодати Тајне рукоположења, Вучковићеви аргументи мањкави и отуда даје следећу констатацију: „Dokazivati ‘pravoslavnom’ bogoslovu, da u sakramentu reda imade character indelebilis i potestas spiritualis, značilo bi veliko neznanje istočne nesjedinjene crkve, koja je ovu istinu uvijek čvrsto držala i ispovjedala.”⁵²

Закључујући свој осврт, Шимрак наводи да „nauka g. Vučkovića dolazi od heresijarha šesnaestoga stoljeća, da je pobrana po ognjištima protestantskih bogoslova, koji ne samo naslijediše Kalvina i Viklifa, nego ih u mnogom nadmašiše.”⁵³ Овом закључном реченицом,⁵⁴ односно језиком конфесионалног богословља, у ову православно-римокатоличку полемику бива уведена и трећа страна – протестантска, о чему ће бити речи у наставку.

3. Други текст Јована Вучковића

Настављајући аргументовање против учења о неизгладивости Тајне рукоположења, Вучковић у другом тексту под насловом „Учење о неизгладивости благодати свештенства у православној цркви – Прилог питању о ‘символичким’ књигама православне цркве”⁵⁵ наставља потрагу за изворима на основу којих је Малевански изнео став о неизгладивости, док се на критику Шимрака осврће, у фусноти с почетка текста, следећим речима:

„Нијесам ни слутио, да ћу тим својим разлагањем разжалостити једнога брата Хрвата римокатолика... Морао бих очајавати што сам, не знајући за то, огријешо се о једно тако важно учење, које је црква од првих почетака проповиједала. Али срећом налазим утјехе у факту, да то исто не зна ни један православни руски, ни српски богослов... Па и једини од њих, колико ја знам, епископ Силвестар, који је био усвојио учење о тој неизгладивости, одустао је од њега (то тврдим и против госп. Šimraka)... Да госп. Šimraka бар у неком правцу

⁵² Šimrak, „Bogoslovska kronika,” 298 .

⁵³ Šimrak, „Bogoslovska kronika,” 298.

⁵⁴ Шимрак на овај начин индиректно хоће да каже да православни некад усвајају протестантске закључке како би се разликовали од католика.

⁵⁵ Јован Вучковић, „Учење о неизгладивости благодати свештенства у православној цркви – Прилог питању о ‘символичким’ књигама православне цркве,” *Богословски гласник* 9, књ. 18, 4 (1910): 241–250.

утјешим, ево ја му признајем, да ја правим разлику између онога што он зове печат неприкосновена, »обична milost posvećujuća« и »vlasti duhovne«, те вјерујем и исповиједам, да се извршавање »власти духовне« може суспендовати, а да уз то обична милост посвећујућа не буде изглађена, али вјерујем надаље и исповиједам, да се свештеник и те милости може лишити, да она дакле није неизгладива, или, као што госп. Šimrak хоће, неизбришљива...»⁵⁶ Овим се кратка полемика на релацији Вучковић–Шимрак завршава, али Вучковић наставља свој осврт на ставове Малеванског.

3. 1. Исповедање вере Доситеја Јерусалимског

Допуњујући тврђење из првог текста да је на став Силвестера о неизгладивости Тајне рукоположења највише утицао Блажени Августин, Вучковић износи мишљење да је у том погледу вероватнији утицај једне Символичке књиге из XVII века.⁵⁷ Ради се, наиме, о Исповедању вере Доситеја Јерусалимског из 1672. године,⁵⁸ које се појавило, као један од одговора православног Истока,⁵⁹ на прокал-

⁵⁶ Вучковић, „Учење о неизгладивости,“ 242–243.

⁵⁷ Символичким књигама се називају систематски изложени вероисповедни текстови, који уживају одређени ауторитет у Цркви. Када је реч о томе да ли су ти текстови обавезујући, православни богослови се различито опредељују. Говорећи о божанском праву, Епископ Никодим Милаш наводи следеће: „А шта саставља то jus divinum и шта се за такво сматра у хришћанској цркви, о томе уче символичке књиге... У православној цркви двије су такве књиге, а наиме: а) Православно исповиједање католичанске и апостолске цркве источне и б) Посланица патријараха источно-католичанске цркве о православној вјери. Овамо спада још и Пространи хришћански катихисис православне католичанске цркве“ (Никодим Милаш, *Православно црквено право*, Мостар: Издавачка књижарница Пахера и Кисића, 1902, 84; 469). Дакле, Милаш као ауторитативне књиге сматра Могилино и Доситејево Исповедање, којима придружује и *Катихисис* Филарета Московског. Слично Милашу, Илија Ивачковић заступа становиште да је Православна Црква саборно усвојила само два Исповедања, Могилино и Доситејево (Илија Ивачковић, „Символичке књиге православне цркве,“ *Гласник Православне Цркве* VI, 4 (1905): 325). О исповедањима вере код православних видети детаљније: Ивачковић, „Символичке књиге,“ 303–325; Владимир Вукашиновић, *Српско барокно богословље: библијско и свештошајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века* (Београд: Српска патријаршија; Краљево: Епархијски управни одбор епархија Жичке; Нови Сад: Беседа, 2008), 70–78.

⁵⁸ Исповедање је формулисано и усвојено на Сабору у Витлејему 1672. године, а Оци Сабора су своје заседање именовали као „Штит Православља (Ἀσπίς τῆς Ὀρθοδοξίας)“ („Да ли по науци цркве православне тајна свештенства има карактер неизгладими (Character indelebilis)?,“ *Гласник православне далматинско-истријске епархије* 2, 5 (1894): 70).

⁵⁹ Исповедање Лукариса изазвало је појаву Могилиног Исповедања из 1640. године, а које је потврдио сабор у Јашију две године доцније (Ивачковић, „Символичке књиге,“ 311).

винистичко Исповедање Патријарха цариградског Кирила Лукариса из 1629. године.⁶⁰ Да је Доситејево Исповедање директни одговор на Кирилово, могуће је закључити на основу структуре оба дела која се поклапају скоро до детаља.⁶¹ Лукарис прихвата само две свете Тајне, крштење и Евхаристију,⁶² у чему се очитује један од протестантских утицаја на његово богословско разумевање Светих тајни.⁶³ Доситеј је препознао опасност да се Света тајна рукоположења обезвреди, што би могло да води ка протестантизацији православља,⁶⁴ па због тога свако друго тврђење о броју Светих тајни, осим познатог учења о седам Светих тајни,⁶⁵ назива „производом јеретичког лудовања”.⁶⁶ Протестанти су услед промењеног односа према Тајни рукоположења изгубили апостолско прејемство,⁶⁷ а које је један од конститутивних елемената еклисиологије.⁶⁸

Следствено, Лукарис је у назначено Исповедање унео протестантска схватања правдајући се тиме да Православна Црква нема

⁶⁰ Јарослав Пеликан, *Хришћанско предање: историја развоја догмата 2*, прево Новак Билић (Београд: Службени гласник, 2010), 336.

⁶¹ Вукашиновић, *Српско барокно бојословље: библијско и свештошћинско бојословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 77.

⁶² Лукарис наводи да постоје само две свете Тајне које се спомињу у Јеванђељима и које је установио Господ (Ernestus Julius Kimmel, *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis* (Jenae: apud Carolum Hochhausenium, 1843), 34).

⁶³ Пеликан, *Хришћанско предање: историја развоја догмата 2*, 334.

⁶⁴ Протестантски утицај био је видљив на православном Истоку, о чему нам сведоче збивања с краја XVII века везана за Јована Кариофила, великог логотета Цариградске патријаршије, против чијих ставова су била сазвана два сабора, али је он, иако није лично осуђен, задржао своја уверења. На питање да ли је могуће да непосвећено лице савшава Свете тајне, он је одговорио потврдно јер „... није свештенство, већ само хришћанска вера та која савшава свете Тајне” (Алексеј Лебедев, *Историја Греко-Восточной Церкви под власињом Турок: Ош њагения Констѡнтинѡиѡля (в 1453 ѡду) до настѡящѡѡ времени*, С.-Петербургъ, Издание книгопродавца И. Л. Тузова, 1903, 694).

⁶⁵ Упоредо с тим, треба истаћи да Тридентски сабор наводи: „Тко каже да nisu svi sakramenti Novog zavjeta ustanovljeni od Gospodina našega Isusa Krista, ili da ih ima manje ili više od sedam, to jest krštenje, potvrda, euharistija, pokora, posljednje pomazanje, sveti red i ženidba, ili da neki od ovih sedam nije uistinu pravi sakrament, neka bude kažnjen anatemo” (Mateljan, *Otajstvo susreta*, 108).

⁶⁶ Вукашиновић, *Српско барокно бојословље: библијско и свештошћинско бојословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 83.

⁶⁷ „Четврти смисао у коме православни сматрају да је Црква апостолска јесте непрекинуто прејемство рукоположења од Апостола. Лутерани препознају да је историјски ланац епископских посвећења прекинут изузетним догађајима око Реформације у Немачкој...” (Раде Кисић, „Заједничка изјава Лутеранско-православне теолошке комисије-Тајна Цркве: VI Рукоположена служба/свештенство,” *Саборност* XII (2018): 116).

⁶⁸ Милаш, *Православно црквено право*, 223.

званичан став по неким питањима, али реакције на његово Исповедање су показале „да је Исток заправо много више веровао и учио него што је исповедао, али је сада, принуђен да одговори на изазов, своје учење морао да искаже на професионалан начин”.⁶⁹ У сваком случају, управо претходно предочени закључак је од нарочите помоћи у циљу изрицања што објективније оцене православног богословља, које се често у времену професионалних диференцијација исказивало „позајмљеном” терминологијом.

3. 2. Упоредни приказ грчког изворника и руског превода Доситејевог Исповедања

Вучковић наводи да је Доситејево Исповедање навело Малеванског на тврђење о неизгладивости, и то не његова руска рецепција, него грчки оригинални текст.⁷⁰ Ово Исповедање је такође познато под називом Посланица источних патријараха, јер су га патријарси Јеремија цариградски, Атанасије антиохијски и Хрисант јерусалимски послали 1723. године Синоду Руске Цркве, која га је издала тек 1838. године у књизи „Царская и патриаршья граматы о учреждении Святѣйшаго Синода, с изложением Православнаго Исповѣданія Восточно-Кафолическия Церкви”.⁷¹ Рецепција Посланице источних патријараха у Руској Цркви текла је врло споро, дуже од једног века.⁷² Митрополит московски Филарет Дроздов је извршио коначну редактуру Посланице, о чему у једном писму каже да након његових исправки овај вероисповедни текст има „правилни и нимало дивљи облик”.⁷³ На шта се тачно односе његове речи видимо у упоредном приказу текста грчког изворника и руског превода:

⁶⁹ Пеликан, *Хришћанско предање* 2, 333.

⁷⁰ Вучковић, „Учење о неизгладивости,” 246. Говорећи о симболичким књигама, када је реч о Доситејевом Исповедању, Малевански нас упућује на издање Кимела из 1843. године. О томе видети: Силвестр Малеванский, *Ойѣшѣ православноѣ доѣмашѣи-ческоѣ Боѣословѣя* 1 (Киѣвь, 1892), 64.

⁷¹ Вучковић, „Учење о неизгладивости,” 246.

⁷² Према мишљењу Карташева, рецепција је дуго трајала јер је Исповедање „толико проткано латинском догматиком да га руска црква објављује касније једино уз исправке” (Антон Карташев, „Уједињење Црква у светлу историје,” у *Православље и екуменизам*, прир. Александар Ђаковац (Београд: Хришћански културни центар, 2005), 63).

⁷³ *Писъма мѣтрополиѣи Московскоѣ Филарейѣ к А. Н. М.* (Киѣвь, 1869), 30.

ΟΡΟΣ Ις'

Ἐντίθησι δὲ τὸ βάπτισμα καὶ χαρακτῆρα ἀνεξάλειπτον, ὥσπερ καὶ ἡ ἱερωσύνη. Καθὼς γὰρ ἀδύνατον τὸν αὐτὸν δις ἱερωσύνης τυχεῖν τῆς αὐτῆς, οὕτως ἀδύνατον ἀναβαπτισθῆναι τὸν ἀπαξ ὀρθῶς βαπτισθέντα, κἂν καὶ μυρίας συμβέβηκεν αὐτὸν ὑποπεσεῖν ἁμαρτίας, ἢ καὶ αὐτῇ ἐξομῶσει τῆς πίστεως. Θέλων γὰρ ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον ἀναλαμβάνει τὴν ἦν ἀπώλεσεν υἰοθεσίαν, διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας.⁷⁴

„Утискује крштење и карактер неизгладив, као и свештенство. Јер као што не може један и исти два пута исто свештенство добити, тако се не може поново крстити онај који је већ правилно крштен, чак иако би он после тога учинио хиљаду грехова или шта више одрекао се саме вере. Онај који се жели вратити ка Господу поново добија изгубљено усиновљење кроз Тајну покајања.”

Членъ 16.

„Крещение полагает неизгладимую печать. Ибо невозможно перекрещиваться правильно однажды окрестившемуся, хотя бы он после сего наделал тысячу грехов или даже отвергся самой веры. Желая обратиться ко Господу воспринимает потерянное сыноположение посредством таинства покаяния.”⁷⁵

„Крштење полаже печат, који се не изглађује. Јер није могуће наново крстити онога, који је већ једном правилно крштен, ма да он после тога почини хиљаду грехова, или штавише ма да и отпадне од саме вере. Који жели да се Господу обрати, тај опет добија изгубљено и постаје син Божији Тајном покајања.”⁷⁶

Дотична Посланица источних патријараха је преведена са руског издања на српски језик 1864. године.⁷⁷ Поменуто издање је, колико је нама

⁷⁴ *Synodus Jerosolymitana adversus Calvinistas haereticos, Orientalem Ecclesiam de Deo rebusque divinis haeretice, ut sentiunt ipsi, sentire mentientes, Pro Reali potissimum Praesentia, Anno 1672 sub Patriarcha Jerosolymorum Dositheo celebrata* (Parisiis, 1678), 286.

Цитирано према другом, најстаријем штампаном издању (види: Ивачковић, „Символичке књиге,” 323), а идентичну формулацију види у: Kimmel, *Libri symbolici*, 456; и Ἰωάννης Καρμίρης, „Ἡ Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου,” *Θεολογία Κ'*, Τεύχος 3 (1949): 480.

⁷⁵ *Царская и пѣтриаршия граматѣи о учреждении Святейшаго Синода, с изложением Православнаго Исѣовѣданія Восѣочно-Каѣолическия Церкви* (Санктпетербургъ, 1838), 33–34.

⁷⁶ *Писмо пѣтријараха ѣрвославно-каѣоличке восѣочне Цркве*, 20.

⁷⁷ *Писмо пѣтријараха ѣрвославно-каѣоличке восѣочне Цркве о ѣрвославној вери наји-*

познато, најстарије српско издање овог вероисповедног документа. Остаје отворено питање да ли је неко од српских богослова дошао у додир са грчким оригиналним текстом Исповедања и превео га на српски језик. Управо због ове чињенице, српски богослови су Посланицу источних патријараха углавном реципирани из руског издања, али су постојали и богослови који су као ауторитативан уважавали и њен грчки текст, па су на основу њега формирали своје богословске ставове. Као један од таквих примера треба истаћи Милоша Анђелковића који, с тим у вези, износи следеће: „Ја мислим, да рашчињавање уопште не може ни бити. Јер, као што се нико не може раскрстити, па да после не буде хришћанин, тако је исто немогућно свештенику одузети благодат свештенства, пошто је и она неизгладљива”.⁷⁸ У прилог свог становишта он се позива на Петра Могилу, Силвестра Малеванског и на Јерусалимски сабор из 1672. године.⁷⁹

3. 3. Став према учењу *ex opere operato*⁸⁰

Говорећи како Посланица источних патријараха (1723) поседује нетачности, Вучковић наводи њен 15. члан који свете Тајне признаје за „оруђа, која неопходно делују благодаћу на оне који им приступају”,⁸¹ те овом исказу супротставља тврђење да је за задобијање благодати неопходна вера, позивајући се на 99. питање из Могилиног⁸² Исповедања: „Шта је Тајна? Тајна је Свештено дејство, које на одређени видљиви начин души верујућег предаје невидљиву благодат Божију, будући установљена Господом нашим, кроз Кога сваки од верујућих прима Божанску благодат”.⁸³

сано Енїлезима 1723. год. (Београд, 1864). О томе видети и: Радомир Поповић, *Извори за црквену историју* (Београд: Центар за Хришћанске студије, 2016), 418–438. Поповић публикује текст Посланице источних патријараха у преводу са руског од Ст. Русића, наводећи да је превод објављен у два часописа: *Српски Сион* (1900), 333–336, 349–352, 365–368, 381–384; *Гласник Православне далмајинске Цркве* (1900), 77–79, 110–115, 127–130, 139–147.

⁷⁸ Милош Анђелковић, „Критика и кратки прикази,” *Глас нишке епархије* (1909): 571.

⁷⁹ М. Анђелковић, „Критика и кратки прикази,” 571.

⁸⁰ Порекло овог термина везује се за Петра Пиктавијског (XII век) који однос онога који се крштава према Тајни именује техничким термином *opus operans*, док Тајну по себи именује *opus operatum*, при чему сама синтагма поприма своје коначно обликовање на Триденту (Душан Јакшић, „Римски догматски термин ‘*ex opere operato*’ и његово право значење,” *Богословље II* (1927): 104). Тридентски сабор се у том контексту одредио на следећи начин: „Тко каже да се *sacramentima Novog zavjeta* не *podjeljuje milost samim činom (ex opere operato)*, nego да је за *dobivanje milosti dovoljna sama vjera* и *Bozje obećanje, a.s.*” (Mateljan, *Otajstvo susreta*, 109).

⁸¹ *Synodus Jerosolymitana*, 277; *Царская и иѣрїаршия граматѣы*, 30.

⁸² Када је реч о синтагми *ex opere operato*, руски превод је идентичан грчком изворнику, те због тога Вучковић наводи став Могиле.

⁸³ *Православное исповедание Кафолической и Айосѣольской Церкви Восточной* (Москва, 1900), 65.

На крају овог кратког осврта по питању учења ех опере operato, Вучковић износи бојазан да ће у случају прихватања ауторитета Доситејевог Исповедања, односно Посланице источних патријараха, католички теолог Хофман бити у праву када тврди да и православни, једнако као и римокатолици, исповедају учење ех опере operato. Опонирање Вучковића овом тврђењу о Тајнама, представља на посредан начин и његов осврт на Шимраков текст.⁸⁴

3. 4. Вучковићеви закључци у другом тексту

Пошто је у првом тексту изразио неслагање са ставом Блаженог Августина, који је учио да Тајна рукоположења има неизбрисив карактер, Вучковић се осврће и на други извор за тврђење Силвестера о неизбрисивости. Он тим поводом доводи у питање и ауторитет Символичких књига ставом да Православна Црква није потврдила њихово опште обавезујуће значење, што може бити извршено само васељенским сабором или споразумом свих помесних Цркава,⁸⁵ па без тога „... оне су само необавезни покушаји симболисања, релативне вриједности, или ако се хоће, у овој и оној тачци лично мишљење можда и уважених људи у цркви”.⁸⁶

Говорећи конкретно о Посланици источних патријараха, Вучковић истиче да постоје разлике у издањима и као главни разлог за одбијање да га призна као документ од обавезујућег значаја наводи: „Шта је источне потписнике те Посланице навело да у њу ставе учење о неизгладивости свештенства и каноничности неканоничких књига старозавјетних, то немам разлога овдје испитивати. Мени је главно да констатујем, да руска црква то њихово учење није примила...”⁸⁷ Дајући коначну оцену о јерусалимском Исповедању Вучковић каже: „Каква је то симболичка књига коју су, зар послје 50 годишње симболичности јој, са истока у Русију послали и тек овдје је очистили од страних примјеса, те истом након нових 115 година издали у новој редакцији, о којој се на истоку новим својим закључком још ни до данас нијесу изјавили?!”⁸⁸

Коначно, Вучковић закључује да је Силвестер учење о неизгладивости свештенства преузео из грчког изворног текста Исповедања, али је у међувремену одустао од свог првобитног учења, када се уверио да Руска Црква није извршила рецепцију оригинала, него га је кориговала и затим издала у штампаној форми.

⁸⁴ О становишту да се Тајном рукоположења осим посвећујуће милости даје и ех опере operato sacramentis, видети у: Šimrak, „Bogoslovska kronika,” 298.

⁸⁵ Вучковић, „Учење о неизгладивости,” 243–244.

⁸⁶ Вучковић, „Учење о неизгладивости,” 250.

⁸⁷ Исто, 248.

⁸⁸ Исто, 249.

Закључак

У Православној Цркви не постоји јединствени став о (не)изгладивости свештенства, те према томе, уместо процене да ли је у праву Вучковић или Шимрак, овај рад закључујемо размишљањем о полемичкој врсти богословља и њеном утицају на развој православне теологије.

Протестански покрет доноси ново схватање значаја Светих тајни, на шта је уследио одговор Римокатоличке Цркве на Триденту.⁸⁹ Православни нису имали унутрашња превирања тих размера, али су управо зато били подложни утицајима једних и других. Пошто је Лукарис потпао под калвинистички утицај, Доситеј му се супротставио римокатоличком терминологијом.⁹⁰

Проблема у којима се налазила православна теологија у полемикама с римокатолицима и протестантима, Мајендорф описује на следећи начин: „Православне Цркве су, да би избегле деловање западних мисионара, инстинктивно реаговале и узимале неизбежну форму коришћења протестантских аргумената против римокатолика и обратно”,⁹¹ а слично виђење даје и почивши Епископ Атанасије Јевтић, наводећи: „Православље је у тим временима, а питање је да ли су се сви православни теолози тога и до данас потпуно ослободили, било принуђено да мисли и изражава се у њему туђим, рационалистичким категоријама западне латинске схоластике, нешто обновљене на Тридентском сабору, или пак протестантског рационализма, такозване просвећености и пијетизма”.⁹²

Када је реч о светотајинском богословљу, протестантски утицај је представљао опасност за православно поимање Светих тајни,⁹³ те је римокатоличка сакраментологија наилазила на плодно тло међу православним богословима из следећих разлога: „1. Razvoj nauka je bio slabiji u pravoslavljju nego na Zapadu; međutim traditio se jače na-

⁸⁹ Valter Kasper, *Da svi jedno budu*, prev. Jovana Arsić Vulić i Miloš Vulić (Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2020), 88–89. Не треба превидети ни чињеницу да је Мартин Лутер говорио да у случају нужде сами верници могу између себе именовати свештенослужитеље (Јарослав Пеликан, *Хришћанско предање: историја развоја догмата 4*, прев. Андријана Младеновић (Београд: Службени гласник, 2011), 294–295; 398).

⁹⁰ Доситеј наводи да Тајна свештенства има „неизбрисив карактер”. Западна теологија користи термин карактер, док источна употребљава термин печат. О овом питању видети подробније: Παναγιώτης Τρεμπέλας, *Δογματική της ὀρθόδοξου καθολικῆς ἐκκλησίας. Τόμος τρίτος* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων „Ὁ Σωτήρ”, 1979), 25.

⁹¹ Вукашиновић, *Српско барокно богословље: библијско и светишћанско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 70.

⁹² Атанасије Јевтић, „Развој богословља код Срба,” *Теолошки погледи* XV, 3–4 (1982): 99.

⁹³ Штетан утицај смо већ констатовали у раду на основу наведених примера Лукариса и Кариофила.

glašavala i prakticala. 2. Prije svega, Istoku je nedostajao razvoj sličan skolastici sa svojom sistematski-porođajnom snagom. 3. Sabora više nije bilo u 2. tisućljeću. Četvrti carig. Sabor (869./70.), 8. ekumenski, bio je posljednji na tlu Istočne crkve... Pojam sakramenata visoke skolastike kanalizira tradiciju na Zapadu kao i Istoku i čini je shvatljivom. Pogled na pravoslavlje to potvrđuje”.⁹⁴

Западни утицај на источно схватање Светих тајни, током XX века, бива различито вреднован, те када је реч о оцени Доситејевог Исповедања, Флоровски каже да је оно слободно од римокатоличких утицаја, иако има део католичке терминологије, са чиме се слаже и Мајендорф, наводећи да се Доситеј чувао римокатоличких утицаја,⁹⁵ као и да је упркос несумњивом утицају латинске терминологије Исповедање ојачало православну позицију у тим тешким временима.⁹⁶ Неки други савремени богослови посматрају ово питање дијаметрално супротно, па тако Зизјулас сврстава Доситеја међу богослове под снажним утицајем римокатоличке схоластике,⁹⁷ потом Каљакманис наводи да Исповедање несвесно подржава латинско богословље, иако је Доситеј словио као „бич за Латине”,⁹⁸ а Кривошеин сажето напомиње да став о неизгладивости представља латински утицај.⁹⁹

Имајући све претходно речено у виду, сматрамо да православно богословље који се бави одређеним питањем о којем римокатолици или протестанти већ имају формулисани став, треба да се чува две опасности. Прва се очитује у некритичком усвајању једног од та два предања, а друга опасност би било нужно инсистирање на средњој позицији, односно покушај да се изнађе решење неког спорног питања које није ни схоластичко – римокатоличко, нити модернистичко – протестантско.¹⁰⁰

⁹⁴ Franz Courth, *Priručnik za teološki studij i praksu* (Đakovo: Forum bogoslova Đakovo, 1997), 57.

⁹⁵ Вукашиновић, *Српско барокно бојословље: библијско и светиошајинско бојословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 76.

⁹⁶ Вукашиновић, *Српско барокно бојословље: библијско и светиошајинско бојословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, 77.

⁹⁷ Јован Зизјулас, *Православље*, превеле Ружица Савић и Драгана Пашти (Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ, 2003), 34.

⁹⁸ Василије Каљакманис, *Бојословски шокови у време шурске владавине*, превела Марина Вељковић (Крагујевац: Каленић, 2019), 21.

⁹⁹ Василиј Кривошеин, „Символические тексты в Православной Церкви,” *Бојословские труды*, 4 (1968): 24–25.

¹⁰⁰ Епископ Атанасије Јевтић, говорећи да је благодат Рукоположења изгладива, у прилог свом становишту навео је да такво богословско мишљење иде средњим путем између римокатоличког клерикалистичког и протестантског конгрегационалистичког (Атанасије Јевтић, „Апостолско-светоотачко учење о светим тајнама,” *Те-*

Православно богословље своју аргументацију, пре свега, треба да црпи из властитог Предања и да се, уколико неки богословски закључци не противрече већ формулисаним римокатоличким или протестантским, не устручава да их саопшти,¹⁰¹ у страху од идентификације са „супротном” страном.¹⁰² Наше разматрање закључујемо речима Дионисија Новаковића који полемишући с римокатолицима наводи следеће: „Веома упорни неки људи, а најпре духовнога чина, не знајући Писма ни силу његову, и не научени правилно овом тајнодејству, у време изговарања страшних и установитељних речи овог божанског свештенодејства неће да открију своје главе или да покажу неки други знак побожности, но остају (док други благодарећи побожно Спасу за толику благодат Његову нама) као идоли без чула или ослабљеници који не могу да подигну удове свога тела. Стојећи у својим столовима тамо и вамо бацају по народу очи своје, с климањем главе и речима: Овде не приличи побожан бити, јер тако Римљани раде. Бедни и слепи књижевници. Римљани и Светога Духа призивају, зар да ми зато то не чинимо? Римљани много тога као и ми, правилно исповедају, зар да због злобе и зависти к њима, ми тре-

олошки погледи XIV, 1-3 (1981): 14).

¹⁰¹ Пример саглашавања православних и римокатоличких богослова представља Валаамски документ заједничке православно-римокатоличке комисије из 1988. године, који у 30. тачки индиректно говори о неизгладивости Тајне рукоположења: „Добијени дар освештава на дефинитиван начин [подвлачење наше, М.К.] онога ко га прима за служење Цркви. Ово је заједнички предањски догматски став и на Истоку и на Западу, који потврђује следећа чињеница: у случају канонске мере против епископа, коју последично прати његова канонска реинтеграција, не приступа се новој хиротонији. По овом питању, као и по свим суштинским тачкама које се односе на рукоположење наше Цркве имају заједничку праксу и заједничко учење [подвлачење наше, М.К.]” (Златко Матић, *Да истинујемо у љубави* (Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, 2013), 122–123). Печат рукоположења Зизјулас тумачи на следећи начин: „Ниједна рукоположена особа – била ‘лаик’ или ‘клирик’ – не може се појавити пред Богом, претварајући се да никада није била рукоположена. У овом смислу, рукоположење дела као „печат” на рукоположеног... свако схватање рукоположеног човека у његовој онтологији као таквој (character indelebilis, итд.) поништава саму сврху рукоположења” (Јован Зизјулас, „Рукоположење – Сакрамент?”, *Саборност* XI, 1-4 (2005): 40).

¹⁰² За разлику од учења о неизгладивости Тајне рукоположења, које се углавном одбацује услед формирања на Западу, православни такав аргумент углавном не користе против тврђења о седам Светих тајни без обзира на јасну западну генезу. Постоје и други случајеви сагласја Истока и Запада који заслужују нарочити осврт, поводом чега треба навести само један такав пример: „Baš kao što Latini uglavnom osećaju potrebu da definišu (...), tako Istok ima potrebu da to ne čini: da ne definiše, ističemo, čak i verovanja koja su nam zajednička. U tom smislu značajan je primer Vaznesenja Djeve Marije” (Iv Kongar, *Devet vekova kasnije*, prev. Zoran Đurović i Suzana Đurović (Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014), 86).

ба да се одрекнемо оних догмата које делимо са њима [подвлачење наше, М.К.]”¹⁰³.

* * *

Библиографија

Извори:

- Вучковић, Јован. „Изгладивост благодати (једна догматичка биљешка).” *Боџословски гласник* 8, књ. 15, 5 (1909): 321–336.
- Вучковић, Јован. „Учење о неизгладивости благодати свештенства у православној цркви – Прилог питању о ‘символичким’ књигама православне цркве.” *Боџословски гласник* 9, књ. 18, 4 (1910): 241–250.
- Кирило Јерусалимски, *Катихезе*. Превео Амфилохије Радовић. Манастир Острог, 2009.
- Малеванский, Сильвестр. *О њиџи православноџо доџматическоџо Боџословия 1*. Кјевь, 1892.
- Малеванский, Сильвестр. *О њиџи православноџо доџматическоџо Боџословия 4*. Кјевь, 1897.
- Милаш, Никодим. *Правила Православне Цркве с џумачењима књига I*. Нови Сад: Наклада књижаре А. Пајевића, 1895.
- Никола Кавасила. *О живоџу у Христџу*. Превео С. Јакшић. Нови Сад: Беседа, 2009.
- Писмо џаџријараха православно-католичке восточне Цркве о православној вери најисано Енџлезима 1723. џод*. Београд: 1864.
- Поповић, Радомир. *Извори за црквену истџорију*. Београд: Центар за Хришћанске студије, 2016.
- Православное исџоведание Кафолической и Аџостольской Церкви Востошной*. Москва, 1900.
- Царская и џаџриаршия џраматы о учреждении Свяџиџшаџо Синода, с изложением Православноџо Исџовџдания Востошно-Кафолическия Церкви*. Санктпетербургъ, 1838.
- Kimmel, Ernestus Julius. *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis*. Jenae: apud Carolum Hochhausenium, 1843.

¹⁰³ Владимир Вукашиновић, „Конфесионално-литурџичке полемике у теолошким списима Зелићевих савременика,” in Gerasim Zelić e il suo tempo, ed. Monica Fin; Han Steenwijk (Firenze: Firenze University Press, 2019), 121.

Synodus Jerosolymitana adversus Calvinistas haereticos, Orientalem Ecclesiam de Deo rebusque divinis haeretice, ut sentiunt ipsi, sentire mentientes, Pro Reali potissimum Praesentia, Anno 1672 sub Patriarcha Jerosolymorum Dositheo celebrata. Parisiis, 1678.

Šimrak, Janko. „Bogoslovska kronika.” *Bogoslovska smotra* 1, 3 (1910): 296–298.

Καρμίρης, Ἰωάννης. „Н Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου.” *Θεολογία Κ*, 3 (1949): 457–494.

Литература:

Анђелковић, Милош. „Критика и кратки прикази,” *Глас нишке епархије* 11 (1909): 568–572.

Вукашиновић, Владимир. „Конфесионално-литургичке полемике у теолошким списима Зелићевих савременика.” In *Gerasim Zelić e il suo tempo*. Edited by Monica Fin; Han Steenwijk, 117–125. Firenze : Firenze University Press, 2019. (Biblioteca di Studi Slavistici; 44)

Вукашиновић, Владимир. *Српско барокно бојословље: библијско и светиошајинско бојословље у Карловачкој митрополији XVIII века*. Београд: Српска патријаршија; Краљево: Епархијски управни одбор епархија Жичке; Нови Сад: Беседа, 2008.

Дабих, Војин. *Војна крајина Карловачки генералаи (1530–1746)*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2000.

Зизјулас, Јован. „Рукоположење – Сакрамент?” *Саборности* XI, 1-4 (2005): 33–41.

Зизјулас, Јован. *Православље*. Превеле Ружица Савић и Драгана Пашти. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ, 2003.

Ивачковић, Илија. „Символичке књиге православне цркве.” *Гласник Православне Цркве* VI, 4 (1905): 303–325.

Јакшић, Душан. „Писмо митрополита московског Филарета обер-прокурору Св. синода грофу А. П. Толстоју о изгладљивом карактеру тајне свећенства.” *Бојословски гласник* 1, књ. 1, 1 (1902), 55–57.

Јакшић, Душан. „Православно учење о изгладљивости тајне свећенства у руској и српској богословској књижевности.” *Хришћански Весник* XVIII, 1 (1901): 22–26.

Јакшић, Душан. „Римски догматски термин ‘ex opere operato’ и његово право значење.” *Бојословље* II (1927): 103–114.

Јакшић, Душан. „Учење Римске Цркве о ‘неизгладљивом карактеру’ (character indelebilis) Тајни: Крштења, Миропомазања и Свећенства 1.” *Бојословље* 3, 3 (1928): 168–181.

Јевтић, Атанасије. „Апостолско-светоотачко учење о светим тајнама.” *Теолошки погледи* XIV, 1-3 (1981): 2–17.

Јевтић, Атанасије. „Развој богословља код Срба.” *Теолошки погледи* XV, 3-4 (1982): 81–104.

- Каљакманис, Василије. *Бојословски шокови у време шурске владавине*. Превела Марина Вељковић. Крагујевац: Каленић, 2019.
- Карташев, Антон. „Уједињење Црква у светлу историје.” У *Православље и екуменизам*. Приредио Александар Ђаковац, 43–77. Београд: Хришћански културни центар, 2005.
- Кисић, Раде. „Заједничка изјава Лутеранско-православне теолошке комисије – Тајна Цркве: VI Рукоположена служба/свештенство.” *Саборности XII* (2018): 99–122.
- Кривошеин, Василий. „Символические тексты в Православной Церкви.” *Бојословские шруды* выпуск 4 (1968): 5–36.
- Лебедев, Алексей. *История Греко-Восточной Церкви под властью шурок: Ош љагения Конштаншшинојоля (в 1453 јоду) до настјојашејо времени*. С.-Петербург: Издание книгопродавца И. Л. Тузова, 1903.
- Mateljan, Ante. *Otajstvo susreta*. Split: Crkva u svijetu, 2010.
- Матић, Златко. *Да исшинујемо у љубави*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревацко-браничевске, 2013.
- Милаш, Никодим. *Православно црквено љраво*. Мостар: Издавачка књижарница Пахера и Кисића, 1902.
- Мирковић, Лазар. *Православна лишурѝка или наука о бојослужењу Православне Истјочне Цркве друѝи, љосебни гео*. Београд, 1926.
- Николић, Петар. „Литургијски живот и литургијска теологија у Карловачкој митрополији у XIX веку”. Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2022.
- Пеликан, Ярослав. *Хришћанско љредање: истјорија развоја доѝмашја 2*. Превео Новак Билић. Београд: Службени гласник, 2010.
- Пеликан, Ярослав. *Хришћанско љредање: истјорија развоја доѝмашја 4*. Превела Андријана Младеновић. Београд: Службени гласник, 2011.
- Петровић, Миодраг. „Могућност рехабилитације рашчињених клирика.” *Православна мисао: часојис за бојословску књижевностѝ и црквено-сѝалешка ѝишјања XVII*, 21 (1974): 5–13.
- Письма мишројолишја Московскојо Филарешја к А. Н. М...* Киевъ, 1869.
- Пузовић, Владислав. *Руски ѝушеви срѝској бојословља. Школовање Срба на руским духовним академијама 1849–1917*. Београд: Институт за теолошка истраживања Православног богословског факултета Универзитета у Београду, ЈП Службени гласник, 2017.
- „Да ли по науци цркве православне тајна свештенства има карактер неизгладими (Character indelebilis)?.” *Гласник љравославне далмаштинско-исшријске еѝархије 2*, 5 (1894): 68–75.
- Courth, Franz. *Priručnik za teološki studij i praksu*. Ѓakovo: Forum bogoslova Ѓakovo, 1997.
- Kasper, Valter. *Da svi jedno budu*. Preveli Jovana Arsić Vulić i Miloš Vulić. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2020.

Kongar, Iv. *Devet vekova kasnije*. Preveli Zoran Đurović i Suzana Đurović. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014.

„Čak je i ceste gradio 9. kolovoza 1946. – umro grkokatolički novinar, urednik, političar i vladika Janko Šimrak.” *Glas koncila*, 9. kolovoza 2021. <https://www.glas-koncila.hr/cak-je-i-ceste-gradio-9-kolovoza-1946-umro-grkokatolicki-novinar-urednik-politicar-i-vladika-janko-simrak/>.

Τρεμπέλας, Παναγιώτης. *Δογματική τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς ἐκκλησίας. Τόμος τρίτος*. Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων „Ὁ Σωτήρ”, 1979.

Примљено: 3. 1. 2024.

Одобрено: 17. 4. 2024.

Miljan Krstić

University of Belgrade

Faculty of Orthodox Theology

INDELIBILITY OR DELIBILITY OF THE HOLY SACRAMENT OF ORDINATION: AN EASTERN ORTHODOX–ROMAN CATHOLIC POLEMIC

Summary: *The paper presents a debate between an Eastern Orthodox and a Roman Catholic theologians, focusing on the doctrine of the indelibility of the Sacrament of Ordination. The aim of the paper is to present the arguments of both sides concerning the question of whether the grace given in the Sacrament of Ordination is indelible. The paper also addresses the issue of the authority of Symbolic Books in the Eastern Orthodox Church, providing arguments for and against the claim that Sacraments are performed ex opere operato, and examines the influence that polemical theology has on the development of theology in general.*

Keywords: *Ordination, indelibility of Sacrament, polemical theology, Symbolic Books, The Confession of Dositheus, ex opere operato.*